

บทบาทของบรรณารักษ์กับการให้บริการวารสารวิชาการไทย ในยุคเข้าถึงแบบเสรี

The Librarian's Role in Providing Thai Scholarly Journal Services in
Open Access Era

สีไพ ประดิษฐ์ภูมิ ¹

Sipai Praditphum

¹ บรรณารักษ์ปฏิบัติการ สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยรามคำแหง: Librarian at Ramkhamhaeng University
Library, E-mail: sipai@lib.ru.ac.th

บทคัดย่อ

เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในยุคปัจจุบันมีผลต่อความเปลี่ยนแปลงรูปแบบธุรกิจวารสาร โดยเฉพาะกระบวนการจัดพิมพ์และการเผยแพร่วารสารได้เปลี่ยนรูปแบบเป็นอิเล็กทรอนิกส์ โดยให้เข้าถึงในรูปแบบออนไลน์ผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต บทความนี้นำเสนอจุดเริ่มต้นการเข้าถึงแบบเสรีทั้งในและต่างประเทศ และความสำคัญของวารสารเข้าถึงแบบเสรีต่อชุมชนวิชาการ เนื่องจากการพัฒนาวารสารเข้าถึงแบบเสรีเพิ่มมากขึ้นจึงจำแนกรูปแบบวารสารวิชาการไทยให้เข้าถึงแบบเสรี 3 รูปแบบ ได้แก่ 1) วารสารเข้าถึงแบบเสรีที่มีลักษณะแบบชื่อเดียว 2) คลังสารสนเทศสถาบัน และ 3) ฐานข้อมูลวารสารอิเล็กทรอนิกส์กลางของประเทศไทย รวมถึงบทบาทของบรรณารักษ์ยุคเข้าถึงแบบเสรีที่ต้องมีทักษะสำคัญ ได้แก่ การสร้างทัศนคติเชิงบวกต่อการเข้าถึงแบบเสรี การสนับสนุนให้ห้องสมุดใช้ทางเลือกในการเข้าถึงแบบเสรี การสนับสนุนการสร้างคลังสารสนเทศสถาบัน การเป็นผู้จัดการข้อมูล การสนับสนุนนักวิจัย การตีพิมพ์เผยแพร่บทความทางวิชาการ การให้ความรู้แก่ชุมชนวิชาการ การเผยแพร่ผลงานของตนเองในแหล่งสารสนเทศเข้าถึงแบบเสรี การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการเข้าถึงแบบเสรี การพัฒนาความรู้และทักษะทางวิชาชีพ และการเตรียมความพร้อมสำหรับบรรณารักษ์รุ่นใหม่ เพื่อส่งเสริมการดำเนินงานของห้องสมุดในยุคปัจจุบันโดยเชื่อมโยงการเข้าถึงแบบเสรีกับชุมชนวิชาการเข้าด้วยกัน ให้สามารถนำผลงานวิชาการมาใช้ให้เกิดประโยชน์และสร้างองค์ความรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

Abstract

Information technology and communication in the current generation influences the changes of the journal business especially the publishing and distributing process which are changed into the electronic form. The electronic forms provide online access through the internet. This article presents the beginning of the open access both inside country and overseas along with the importance of the accessibility to the journal over the academic community due to the increasing accessibility of the journal. The access to the Thai academic journal can be classified into 3 categories which are 1) Open access journal with an individual title 2) institutional repositories and 3) Electronic journal databases in Thailand, including the role of librarians in the open access era which requires skills. The required skills such as developing of the positive attitudes towards free accessibility and the support to use free alternative library and the encouragement to create the Institute of the information archives as well as being a data manager, researcher support, academic publication and the distribution of the academic journal and articles, self-distributing's article on the open access journal, the study of the open access, and the development of the knowledge and skills as well as the preparation of the new librarians. These activities are to promote and encourage the library operations in the current generation by linking the open access to the academic communities which could develop the ability to apply the academic result to the benefit and effectively develop the knowledge.

คำสำคัญ: วารสารเข้าถึงแบบเสรี การเข้าถึงแบบเสรี บรรณารักษ์ การบริการวารสารวิชาการ

Keyword: Open access journal, Open access, Librarian, Scholarly journal services

บทนำ

วารสารเป็นทรัพยากรสารสนเทศที่เป็นแหล่งข้อมูลพื้นฐานสำคัญต่อการศึกษาศึกษา ซึ่งห้องสมุดมหาวิทยาลัยได้ให้ความสำคัญและจัดไว้ให้บริการอย่างต่อเนื่องเพราะเนื้อหาของวารสารนำเสนอความรู้ที่น่าสนใจและทันสมัย รวมถึงเผยแพร่ความก้าวหน้าทางวิชาการและผลงานการค้นคว้าวิจัยของผู้เชี่ยวชาญและนักวิจัยในสาขาต่าง ๆ จากประกาศทบวงมหาวิทยาลัย เรื่อง มาตรฐานห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษา พ.ศ. 2544 ได้กำหนดแนวทางการจัดให้บริการวารสารของห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาว่า “ห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาควรมีวารสารเฉพาะสาขาวิชาตามความจำเป็นของแต่ละสาขาวิชาที่เปิดสอนเป็นวิชาเอก วิชาโท ของสถาบันอุดมศึกษา...” (Ministry of University Affairs, 2001) รวมทั้งมาตรฐานห้องสมุด พ.ศ. 2549 ที่กำหนดให้ห้องสมุดควรกำหนดนโยบายและหลักเกณฑ์การจัดการหา เพื่อเพิ่มจำนวนทรัพยากรสารสนเทศ... ต้องจัดหาและรวบรวมทรัพยากรสารสนเทศหลากหลายรูปแบบทั้งสิ่งสิ่งพิมพ์ สื่อโสตทัศนและสื่ออิเล็กทรอนิกส์...” (Thai Library Association, 2006) ซึ่งในการปฏิบัติของห้องสมุดมหาวิทยาลัยแต่ละแห่งต่างมีนโยบายในการจัดหาและให้บริการวารสารแตกต่างกันไป แต่มีวัตถุประสงค์เดียวกัน คือ เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ใช้ให้มากที่สุด

การจัดการหาและให้บริการวารสารในปัจจุบันจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ได้แก่ จำนวนการผลิตวารสารในสาขาต่าง ๆ ที่เพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็วและการปรับราคาเพิ่มขึ้นของวารสารตามสภาพการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สำนักพิมพ์ต่าง ๆ เช่น Elsevier, Springer, Wiley & Sons, Blackwell, Sage เป็นต้น ได้รวบรวมวารสารต่าง ๆ มาจัดเก็บและให้บริการในลักษณะที่เรียกว่า ฐานข้อมูล ซึ่งให้ข้อมูลทางบรรณานุกรม บทคัดย่อ และเอกสารฉบับเต็มในรูปแบบวารสารอิเล็กทรอนิกส์ หรือ e-Journal ซึ่งในแต่ละปีฐานข้อมูลเหล่านี้มีการปรับราคาขึ้น แต่งบประมาณของห้องสมุดคงที่หรือลดลงทำให้ห้องสมุดต้องประสบปัญหาด้านงบประมาณในการจัดซื้อวารสารซึ่งนับว่าเป็นวิกฤตการณ์ของวารสารหรือวิกฤตของการจัดการห้องสมุดอย่างหนึ่ง (Namtip Wipawin, 2018, p. 24; Sriprai Chotjirawatthana, 2010, p. 5) การจัดหาและให้บริการวารสารจากอดีตสู่ปัจจุบัน มีพัฒนาการมาอย่างยาวนาน เมื่อความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารมีผลต่อบริบทของสถาบันบริการสารสนเทศ ส่งผลกระทบทำให้ห้องสมุดทั่วโลกต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบ โครงสร้างและบริการห้องสมุดจากยุคสิ่งพิมพ์ไปสู่ยุคดิจิทัล (Pussadee Nonthacumjane, 2011, p.1) เพื่อให้ตอบสนองพฤติกรรมการใช้สารสนเทศของผู้คนภายใต้ข้อจำกัดของงบประมาณดังกล่าว

การเข้าถึงแบบเสรี (Open Access: OA) หมายถึง วรรณกรรมในรูปแบบดิจิทัล เข้าถึงแบบออนไลน์โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายและไม่มีการจำกัดด้านลิขสิทธิ์ (Suber, n.d.) เป็นการเปิดโอกาสให้บุคคลสามารถเข้าถึงแหล่งความรู้ทางวิชาการได้อย่างเสรี เป็นแนวคิดที่เริ่มต้นขึ้นในวงการนักวิจัยที่ต้องการผลักดันให้ผู้เชี่ยวชาญสามารถเข้าถึงความรู้ที่ได้จากการศึกษาหรือการวิจัยได้อย่างอิสระ โดยใช้อินเทอร์เน็ตเป็นช่องทางในการจัดเก็บและเผยแพร่องค์ความรู้เหล่านั้น ทำให้การเข้าถึงผลงานวิชาการทำได้สะดวก รวดเร็วมากขึ้น ลดค่าใช้จ่ายแก่ผู้ใช้ปลายทาง อีกทั้งช่วยให้การกระจายความรู้ได้กว้างขวางมากขึ้น (National Science and Technology Development Agency, 2013) ห้องสมุดในฐานะที่เป็นสถาบันบริการสารสนเทศย่อมได้รับผลประโยชน์โดยตรงกับแนวคิดการเข้าถึงแบบเสรีนี้ เนื่องจากการเข้าถึงแบบเสรีสามารถลดปัญหาข้อจำกัดด้านงบประมาณค่าบอกรับวารสาร รวมถึงเพิ่มทางเลือกในการจัดหาสารสนเทศให้บริการแก่ผู้ใช้ (Chutikarn Butprom, 2015, p. 4) ซึ่งห้องสมุดเปลี่ยนบทบาทจากเดิมที่ต้องจัดหาทรัพยากรสารสนเทศวิชาการต่าง ๆ มาครอบครองไว้เสมือนเป็นเจ้าของ ได้เปลี่ยนบทบาทเป็นผู้จัดการอำนวยความสะดวกการเข้าถึงเนื้อหาเหล่านั้นทางอิเล็กทรอนิกส์ (Watcharee Phetwong, 2012, p. 32) โดยบทบาทหลักของบรรณารักษ์จะเปลี่ยนจากการจัดซื้อสารสนเทศมาจัดให้บริการแก่ผู้ใช้เป็นผู้จัดการเผยแพร่ผลงานวิชาการให้แก่ชุมชนวิชาการ (Chadwell & Sutton, 2014, pp. 225, 234).

งานบริการวารสารเป็นงานที่ต้องใช้ทักษะทางวิชาชีพบรรณารักษ์ ซึ่งต้องมีทักษะเฉพาะ สามารถเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขาวิชา (Subject specialist) หรือผู้สนับสนุนการวิจัย (Research supporter) ให้กับผู้ใช้ที่เป็นอาจารย์ นักศึกษา

และนักวิจัยได้ ดังที่ออสบอร์น (Osborn, 1980, p.49) กล่าวว่า บรรณารักษ์ผู้เชี่ยวชาญด้านวารสารที่นำวารสารมาประยุกต์ให้เกิดการใช้งานซ้ำได้ นับได้ว่าพวกเขาคือ กำลังสำคัญหรือส่วนสำคัญของการจัดเก็บและรวบรวมงานวิจัย (Backbone of the research collection) นอกจากนี้บรรณารักษ์ในปัจจุบันได้มุ่งเน้นการเข้าถึงแบบเสรี การจัดเก็บข้อมูลในรูปแบบดิจิทัล และให้การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องลิขสิทธิ์ (Association of College and Research Libraries, 2013) การสื่อสารทางวิชาการได้กลายเป็นสมรรถนะหลักสำหรับบรรณารักษ์ห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษา (Bonn, 2014, p. 132) บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอบทบาทของบรรณารักษ์ห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาที่ให้บริการวารสารวิชาการไทย ทั้งในรูปแบบคลังสารสนเทศสถาบันและวารสารเข้าถึงแบบเสรี โดยมุ่งเน้นบทบาทและการมีส่วนร่วมของบรรณารักษ์ในการสื่อสารทางวิชาการและสร้างเครือข่ายชุมชนวิชาการที่จะพัฒนาและเผยแพร่ผลงานวิชาการนำไปสู่สังคมทั้งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ของคนในสังคมต่อไป

ความเป็นมาของการเข้าถึงแบบเสรี

การเข้าถึงข้อมูลแบบเสรีเริ่มต้นที่ต่างประเทศในปี ค.ศ. 1987 เป็นต้นมา (Symplectic, n.d.) และประมาณในปี ค.ศ. 1991 ศาสตราจารย์พอล กินสปาร์ค (Paul Ginsparg) อาจารย์มหาวิทยาลัยคอร์เนล ได้พัฒนาค้นคว้าสารสนเทศดิจิทัลชื่อว่า อาร์ไควว (arXiv) โดยได้นำบทความของตนเองที่ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ เผยแพร่โดยได้รับอนุญาตจากผู้เขียนและสำนักพิมพ์ให้ผู้ที่สนใจสามารถเข้าถึงบทความได้โดยเสรี ต่อมามีการพัฒนาให้เกิดการเข้าถึงแบบเสรีโดยนำซอฟต์แวร์หลากหลายรูปแบบมาจัดการตีพิมพ์เผยแพร่ จัดเก็บและสงวนรักษาเอกสารอิเล็กทรอนิกส์เพื่อให้เข้าถึงข้อมูลแบบเสรี และในปี ค.ศ. 2002 มีกลุ่มสนับสนุนการเข้าถึงแบบเสรีอย่างเป็นทางการเกิดขึ้น ชื่อว่า Budapest Open Access Initiative: BOAI (Anurak Uwang, 2013, p. 70; Namtip Wipawin, 2018, pp. 71-72, 77) จากความสำคัญและประโยชน์ของการเข้าถึงแบบเสรีจึงมีการพัฒนารูปแบบการจัดการเก็บสารสนเทศที่เรียกว่า คลังสารสนเทศสถาบัน ซึ่งเริ่มต้นใน ค.ศ. 2003 โดยสถาบันเทคโนโลยีแห่งแมสซาชูเซตส์เป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกที่ดำเนินการสร้างคลังสารสนเทศสถาบัน และมหาวิทยาลัยต่างประเทศดำเนินการสร้างคลังสารสนเทศสถาบันก่อนมหาวิทยาลัยไทยกว่า 5 ปี (Watcharee Phetwong, Kulthida Tuamsuk, 2011, p. 61)

มหาวิทยาลัยในประเทศไทยเริ่มมีการจัดตั้งและจัดการคลังสารสนเทศสถาบันมาตั้งแต่ พ.ศ. 2549 โดยแต่ละมหาวิทยาลัยต่างมีชื่อเรียกคลังสารสนเทศสถาบันแตกต่างกันไปและมีจำนวนน้อย จากการสำรวจปี พ.ศ. 2554 พบว่ามีการจัดทำคลังสารสนเทศจำนวน 11 แห่ง (Anurak Uwang, 2013, p. 71) จากแนวคิดการเข้าถึงแบบเสรีที่ต้องการปรับเปลี่ยนรูปแบบการเผยแพร่ผลงานวิชาการแบบดั้งเดิม มาเป็นรูปแบบที่ผู้ใช้สามารถเข้าถึงเนื้อหาวิชาการได้อย่างเสรีแบบออนไลน์ ซึ่งดำเนินการใน 2 ลักษณะ คือ 1) การจัดทำคลังสารสนเทศสถาบัน (Institutional repository) ซึ่งเป็นแนวคิดการเข้าถึงแบบเสรีในระยะแรกเพื่อจัดเก็บและเผยแพร่ผลงานของนักวิชาการด้วยตนเอง (Self-archiving) บริการผลงานวิชาการภายในสถาบันของตนหรืออาจเผยแพร่สู่สาธารณะ และ 2) วารสารเข้าถึงแบบเสรี (Open access journal) (Watcharee Phetwong, 2012, p. 38) เป็นการเผยแพร่บทความวารสารสู่สาธารณะ ปัจจุบันแนวคิดการเข้าถึงแบบเสรีได้รับการยอมรับและมีการพัฒนาเพิ่มมากขึ้น เพราะทำให้ให้นักวิชาการเผยแพร่ได้อย่างรวดเร็ว และผู้อ่านเข้าถึงผลงานวิชาการได้อย่างสะดวกและกว้างขวางมากกว่าการเผยแพร่ในวารสารรูปแบบสิ่งพิมพ์

ความสำคัญของวารสารเข้าถึงแบบเสรีในประเทศไทย

วารสารเป็นสิ่งพิมพ์ที่มีความสำคัญต่อการค้นคว้าวิจัย เป็นแหล่งข้อมูลที่ทันสมัยในทุกสาขาวิชา และเป็นเครื่องมือสำคัญของการสื่อสารทางวิชาการในชุมชนนักวิชาการด้วยกัน รวมทั้งผู้ที่ให้ความสนใจในแต่ละสาขาวิชา วารสารวิชาการถือ

เป็นดัชนีชนิดหนึ่งที่ใช้วัดความก้าวหน้าทางวิชาการของสถาบันการศึกษา ดังนั้นสถาบันการศึกษาจึงมีการจัดทำวารสารวิชาการในสาขาวิชาที่เปิดการเรียนการสอน ประเทศไทยจึงมีการผลิตวารสารวิชาการออกมาเป็นจำนวนมาก สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาแทบทุกแห่งมีการจัดทำวารสารวิชาการ และหลายแห่งจัดทำมากกว่าหนึ่งวารสารเพื่อใช้ประโยชน์ในการเผยแพร่ผลงานของอาจารย์ นักศึกษา (Chatree Wongkaew, 2018, p. 70) และวารสารวิชาการไทยในปัจจุบันได้ถูกพัฒนาให้อยู่ในรูปแบบเข้าถึงแบบเสรี ทั้งที่รวบรวมไว้ในฐานข้อมูล คลังสารสนเทศสถาบัน และในเว็บไซต์วารสารเข้าถึงแบบเสรี

วารสารเข้าถึงแบบเสรี (Open Access Journal: OAJ) จัดเก็บและให้บริการบทความวารสารอิเล็กทรอนิกส์ หรือมีชื่อเรียกอย่างอื่น เช่น วารสารเสรี วารสารที่ไม่จำกัดสิทธิในการเข้าถึง เป็นต้น วารสารเข้าถึงแบบเสรี คือ วารสารที่เปิดโอกาสให้ผู้ใช้เข้าถึงทรัพยากรสารสนเทศได้โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย ทรัพยากรสารสนเทศเหล่านั้น มีการจัดการด้านลิขสิทธิ์ก่อนที่จะอนุญาตให้เผยแพร่และใช้ประโยชน์ได้ (Namtip Wipawin, 2018, p. 73) วารสารเข้าถึงแบบเสรีส่วนใหญ่เป็นวารสารวิชาการ นำเสนอบทความวิจัย บทความวิชาการ บทปริทัศน์ และบทวิจารณ์หนังสือ ปัจจุบันมีวารสารเข้าถึงแบบเสรีเพิ่มมากขึ้น จึงเป็นประโยชน์อันมหาศาลต่อชุมชนวิชาการที่จะได้สารสนเทศจากบทความ หรือวารสารที่เข้าถึงได้ง่ายโดยไม่จำกัดเวลา สถานที่และไม่มีค่าใช้จ่าย รวมทั้งเป็นช่องทางในการส่งเสริมและสนับสนุนให้นักวิชาการผลิตและเผยแพร่ผลงานวิจัย หรือนำเสนอความก้าวหน้าทางวิชาการในด้านต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ปัจจุบันประเทศไทยมีวารสารเข้าถึงแบบเสรีเพิ่มจำนวนมากขึ้นทุกปี ทำให้บรรณารักษ์ต้องปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ในการคัดเลือกและแสวงหาทรัพยากรสารสนเทศ โดยคำนึงถึงทรัพยากรประเภทเข้าถึงแบบเสรี ซึ่งสามารถนำมาจัดการให้ผู้ใช้งานเข้าถึงผลงานวิจัยหรือความก้าวหน้าใหม่ ๆ (Lamai Prakhonsi, 2015, p. 71) และจากการศึกษาของลักษณะ เถาว์ทิพย์ พบว่า ห้องสมุดมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในแง่การประชาสัมพันธ์และส่งเสริมให้เกิดการใช้ การเข้าถึงแบบเสรีเป็นแหล่งสารสนเทศทางเลือก ห้องสมุดควรทำหน้าที่ช่วยเหลือผู้ใช้ให้เข้าถึงแบบเสรีด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การผนวกวารสารเข้าถึงแบบเสรีไว้ในฐานข้อมูลของห้องสมุด การจัดทำลิงก์การเข้าถึงแบบเสรีที่คัดสรรแล้ว มารวมกับรายการทรัพยากรสารสนเทศของห้องสมุด และการจัดสรรช่องทางในการสืบค้นการเข้าถึงแบบเสรี โดยการรวบรวมแหล่งที่เข้าถึงแบบเสรี และจัดทำเว็บท่า (Web Portal) เพื่อให้ผู้ใช้สืบค้นได้สะดวก เป็นต้น ที่สำคัญคือ บรรณารักษ์เป็นผู้ทำหน้าที่แนะนำและสอนวิธีสืบค้น แม้ว่าโดยหลักการการเข้าถึงแบบเสรีจะสามารถเข้าถึงได้โดยเสรีผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต แต่ผลจากการศึกษาเรื่องเดียวกันนี้พบว่า กลุ่มตัวอย่างได้รับข้อมูลเกี่ยวกับการเข้าถึงแบบเสรีจากบรรณารักษ์ เว็บไซต์หรือฐานข้อมูลทรัพยากรของห้องสมุดมากกว่าจากแหล่งอื่น (Laksana Thaotip, 2010, p. 141) เห็นได้ว่า บรรณารักษ์ต้องปรับเปลี่ยนบทบาทตนเองให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับวารสารในยุคปัจจุบันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

รูปแบบวารสารวิชาการไทยที่ให้อ่านแบบเสรี

รูปแบบของวารสารวิชาการเข้าถึงแบบเสรีโดยทั่วไป ได้แก่ วารสารอิเล็กทรอนิกส์ คลังความรู้ และฐานข้อมูลที่ใช้ในการเผยแพร่เอกสารทางวิชาการ (Koehler, 2006, p. 17) จากการสำรวจวารสารเข้าถึงแบบเสรีในประเทศไทย มี 3 รูปแบบ ดังนี้

1. วารสารเข้าถึงแบบเสรีที่มีลักษณะแบบชื่อเดียว (Individual title) โดยหน่วยงานที่จัดทำวารสารได้จัดทำเว็บไซต์เพื่อเผยแพร่ผลงานวิชาการในรูปแบบวารสารอิเล็กทรอนิกส์ รูปแบบการจัดทำเว็บไซต์มีลักษณะที่เรียกว่า Standalone Journals ส่วนใหญ่จัดทำวารสารอิเล็กทรอนิกส์ควบคู่กับวารสารในรูปแบบสิ่งพิมพ์ ในปัจจุบันเริ่มมีการจัดทำวารสารรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์อย่างเดียวนำขึ้น วารสารอิเล็กทรอนิกส์ประเภทนี้มีทั้งรูปแบบการบอกรับเป็นสมาชิก และรูปแบบการเข้าถึงข้อมูลแบบเสรี หรือทั้ง 2 รูปแบบ ซึ่งขึ้นอยู่กับนโยบายของสำนักพิมพ์หรือหน่วยงานผู้จัดทำวารสาร และวารสารแบบชื่อเดียวอาจถูกจัดเก็บและเผยแพร่ในคลังสารสนเทศสถาบัน หรือฐานข้อมูลวารสารอิเล็กทรอนิกส์อื่นด้วย

ตัวอย่างวารสารเข้าถึงแบบเสรีลักษณะแบบข้อเดียว เช่น วารสารรามคำแหง ฉบับนิติศาสตร์ เป็นวารสารของคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เป็นสื่อกลางในการเผยแพร่บทความทางวิชาการ บทความวิจัยและบทความวิจารณ์หนังสือในสาขาวิชานิติศาสตร์ การนำเสนอบนเว็บไซต์จึงมีเพียงวารสารรามคำแหง ฉบับนิติศาสตร์เท่านั้น โดยให้ข้อมูลเกี่ยวกับวารสาร วัตถุประสงค์ ขอบเขต ข้อกำหนดการตีพิมพ์ และเนื้อหาวารสารที่มีบทความในรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์ที่สามารถเข้าถึงแบบเสรีโดยดาวน์โหลดไฟล์เอกสารและสิ่งพิมพ์เอกสารได้ เป็นต้น

ภาพประกอบ 1 เว็บไซต์วารสารรามคำแหง ฉบับนิติศาสตร์ (Ramkhamhaeng University, 2018.)

2. คลังสารสนเทศสถาบัน (IR) หรือคลังความรู้สถาบัน คือ แหล่งเก็บทรัพยากรสารสนเทศดิจิทัลอันเป็นภูมิปัญญาของมหาวิทยาลัย ซึ่งมีการจัดเก็บเป็นศูนย์รวม สงวนรักษา และจัดการผลงานวิชาการที่เป็นรูปแบบดิจิทัลให้ได้มาตรฐานอำนวยความสะดวกให้ผู้อ่านสามารถเข้าถึงทรัพยากรสารสนเทศดิจิทัลเหล่านั้นได้ หรือกล่าวได้ว่า คลังเก็บสารสนเทศระดับสถาบันเป็นบริการหรือหน้าที่ของมหาวิทยาลัยในการจัดการและเผยแพร่งานในรูปแบบดิจิทัลอันเป็นผลงานหรือผลผลิตของคณาจารย์ นักวิจัย นิสิต นักศึกษา หรือสมาชิกในประชาคม และผู้ใช้ทั้งภายในและภายนอกสามารถเข้าถึงได้ (National Science and Technology Development Agency, 2011) คลังสารสนเทศสถาบันจัดเก็บทรัพยากรสารสนเทศคืออิเล็กทรอนิกส์ประเภทต่าง ๆ ได้แก่ หนังสือ สารนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ ดุษฎีนิพนธ์ บทความวิชาการ บทความวิจัย รายงานการวิจัย ชุดการเรียนการสอน รายงานการประชุม วารสารอิเล็กทรอนิกส์ จดหมายเหตุด้าน และเอกสารประชาสัมพันธ์มหาวิทยาลัย ในรูปข้อมูลทางบรรณานุกรม สารสนเทศ และเอกสารฉบับเต็ม (Anurak Uwang, 2013, p. 75) คลังสารสนเทศสถาบันมีการจัดเก็บผลงานวิจัยและบทความวิชาการมากที่สุด รองลงมาคือวิทยานิพนธ์ และหนังสือ ซึ่งมีเพียงคลังสารสนเทศสถาบันของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่ไม่ได้จัดเก็บวิทยานิพนธ์ (Watcharee Phetwong & Kulthida Tuamsuk, 2011, pp. 57, 62) โดยวารสารอิเล็กทรอนิกส์ หรือบทความวิชาการที่อยู่ในคลังสารสนเทศสถาบันมีทั้งรูปแบบการบอกรับเป็นสมาชิก และรูปแบบการเข้าถึงข้อมูลแบบเสรี ขึ้นอยู่กับนโยบายของวารสารแต่ละชื่อ แนวคิด

คลังสารสนเทศสถาบันสามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของการสื่อสารทางวิชาการ ขจัดปัญหาด้านงบประมาณ และแก้ปัญหาการบริการวารสารได้ (Kusalawat Kongpradit, 2015, p. 15; Watcharee Phetwong & Kulthida Tuamsuk, 2011, p. 55) การเพิ่มขึ้นของเอกสารดิจิทัลที่ผลิตโดยอาจารย์ นักศึกษา และต้องการให้เอกสารเหล่านั้นได้รับการเผยแพร่กว้างขวางยิ่งขึ้นจึงเกิดการสร้างคลังสารสนเทศสถาบันเพื่อมุ่งเน้นการเข้าถึงความรู้แบบเสรี (Samarn Loipha, 2010, p.125)

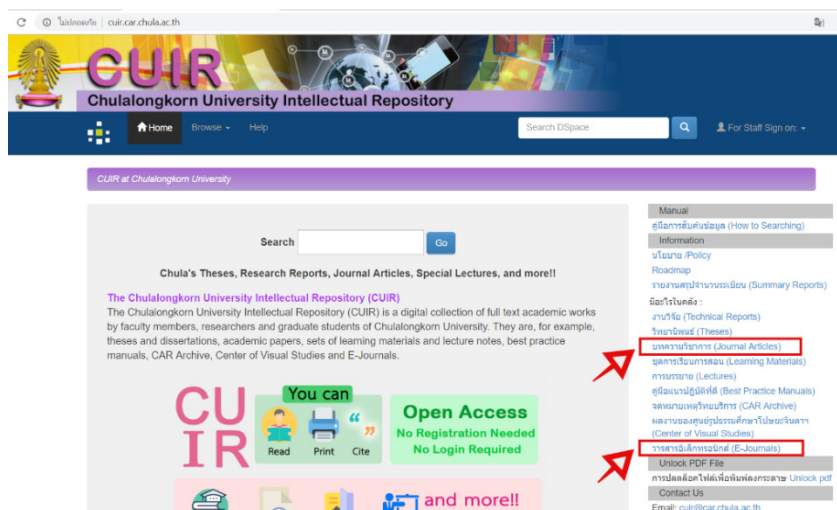
ตัวอย่างคลังสารสนเทศสถาบันของมหาวิทยาลัย เช่น คลังความรู้ดิจิทัล มก. ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้รวบรวมผลงานวิจัยและองค์ความรู้ด้านการเกษตรกว่า 200,000 รายการ จัดเก็บทรัพยากรสารสนเทศประเภทต่าง ๆ เช่น ผลงานวิจัย หนังสือ ตำรา และบทความด้านการเกษตรของประเทศไทย เพื่อเผยแพร่และใช้ประโยชน์ในการพัฒนาการเกษตรของประเทศ และเพื่อให้เกิดการส่งผ่านองค์ความรู้ด้านการเกษตรสู่สาธารณชน จึงได้ทำการพัฒนาระบบคลังความรู้ดิจิทัลด้านการเกษตร โดยผลงานที่ได้รับการบันทึกในระบบคลังความรู้ดิจิทัลด้านการเกษตร จะเผยแพร่ไปยังเครือข่ายสารสนเทศด้านการเกษตรในระดับนานาชาติ และเผยแพร่ผ่านระบบเข้าถึงแบบเสรีที่โปรแกรมค้นหาสามารถเข้าถึงได้ (Aree Thunkijjanukij, 2017) โดยในคลังความรู้ดิจิทัล มก. มีวารสารอิเล็กทรอนิกส์และบทความวิชาการทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษด้านการเกษตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มีวารสารจำนวน 40 ชื่อเรื่อง บทความวารสาร 31,414 รายการ (ข้อมูลวันที่ 30 ตุลาคม 2561)

ภาพประกอบ 2 เว็บไซต์คลังความรู้ดิจิทัล มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (Kasetsart University, 2018)

ตัวอย่างคลังสารสนเทศสถาบันอีกแห่ง คือ คลังปัญญา CUIR (Chulalongkorn University Institutional Repository) ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นคลังจัดเก็บและให้บริการสารสนเทศในรูปแบบดิจิทัลอันเป็นภูมิปัญญาของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อเผยแพร่ผลงานดังกล่าวให้แก่ชุมชนทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย โดยจัดเก็บและรวบรวมงานวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความวิชาการ ชุดการเรียนการสอนและการบรรยาย คลังปัญญา CUIR มีวารสารอิเล็กทรอนิกส์

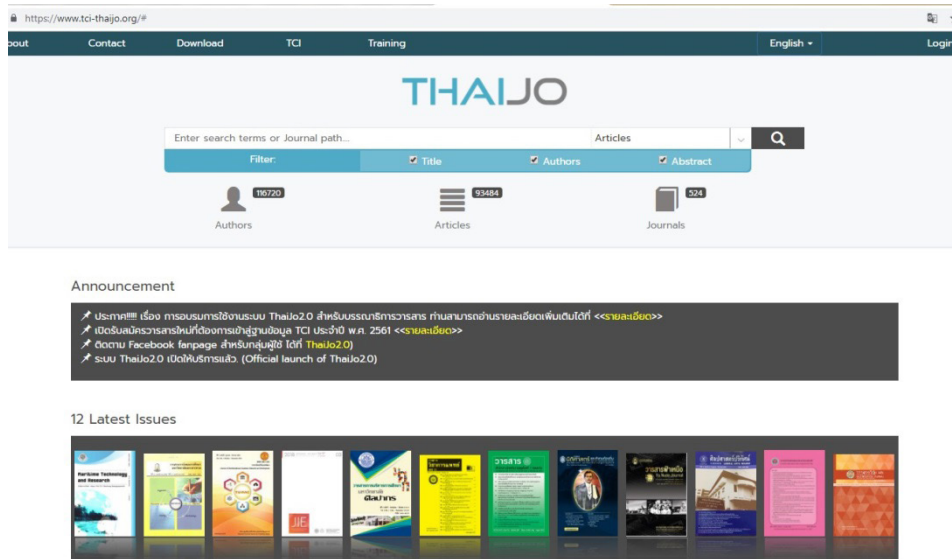
และบทความวิชาการทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรการเรียนการสอนของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีวารสารจำนวน 41 ชื่อเรื่อง บทความวารสาร 1,852 รายการ (ข้อมูล วันที่ 30 ตุลาคม 2561)

ภาพประกอบ 3 เว็บไซต์คลังปัญญา CUIR ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (Chulalongkorn University, 2018)

จากตัวอย่างคลังสารสนเทศสถาบันข้างต้น นอกจากมีความโดดเด่นด้านจำนวนบทความและวารสารจำนวนมาก มีการรวบรวมเอกสารมาจัดเก็บในคลังสารสนเทศสถาบันมาเป็นระยะเวลายาวนานแล้วนั้น ยังรวมถึงการสร้างคลังสารสนเทศสถาบันที่มีการจัดหมวดหมู่ได้อย่างชัดเจน และจำแนกประเภททรัพยากรสารสนเทศให้ง่ายต่อการเลือกใช้ ทำให้สะดวกต่อผู้เข้าใช้ ทั้งนี้วิธีการเข้าถึงวารสารและบทความมีทั้งแบบจำกัดและเปิดให้เข้าถึงแบบเสรี

3. ฐานข้อมูลวารสารอิเล็กทรอนิกส์กลางของประเทศไทย (Thai Journals Online) หรือที่เรียกชื่อย่อว่า ThaiJo เป็นแหล่งรวมวารสารที่ผลิตในประเทศไทยทั้งสาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ การพัฒนาฐานข้อมูลกลางนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดเก็บและเผยแพร่บทความวารสารจากวารสารที่ผลิตในประเทศไทย หรือเขียนโดยนักวิชาการในประเทศไทย สามารถสืบค้นได้จากชื่อของวารสาร ชื่อของบทความ ชื่อผู้แต่ง และจากเนื้อความในบทคัดย่อของบทความ โดยสามารถเข้าถึงบทความฉบับเต็มได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับนโยบายของวารสารแต่ละชื่อ ว่ากำหนดให้เป็นวารสารเข้าถึงแบบเสรีหรือไม่ และในระดับใด จากข้อมูลเมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน 2561 มีวารสารในฐานข้อมูลจำนวน 524 รายชื่อ มีบทความ 93,484 บทความ ThaiJo นับเป็นแหล่งสารสนเทศที่จัดเก็บวารสารอย่างเป็นระบบ เผยแพร่สู่สาธารณะผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ผู้ใช้สามารถสืบค้นและเข้าถึงบทความได้โดยสะดวก รวดเร็ว และไม่มีค่าใช้จ่าย รวมทั้งได้วารสารที่มีคุณภาพเนื่องจากการประเมินคุณภาพวารสารจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (Thai-Journal Citation Index Centre: TCI) โดยหน่วยงานที่จัดทำวารสารในสถาบันอุดมศึกษาและหน่วยงานต่าง ๆ ได้นำวารสารและบทความเข้าสู่ฐานข้อมูลวารสารอิเล็กทรอนิกส์กลางของประเทศไทย ซึ่งสนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ และศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย

ภาพประกอบ 4 เว็บไซต์ฐานข้อมูลวารสารอิเล็กทรอนิกส์กลางของประเทศไทย (ThaiJO)
(Thai Journal Citation Index Center, 2018)

รูปแบบการจัดเก็บและเผยแพร่วารสารเข้าถึงแบบเสรีทั้ง 3 รูปแบบ มีจุดมุ่งหมาย คือ เพื่อให้ผู้ใช้เข้าถึงวารสารอิเล็กทรอนิกส์ในรูปแบบฉบับเต็มได้สะดวก สามารถนำบทความจากวารสารไปใช้ในการจัดทำผลงานวิชาการ หรืออ้างอิงได้ทันทีโดยไม่มีข้อจำกัดด้านเวลา และสถานที่ ดังนั้นบรรณารักษ์ควรแนะนำแหล่งวารสารอิเล็กทรอนิกส์เข้าถึงแบบเสรีเหล่านี้ให้ผู้ใช้ห้องสมุดรู้จัก เข้าถึง เรียนรู้ และใช้งานวารสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บทบาทของบรรณารักษ์ยุคเข้าถึงแบบเสรี

แนวโน้มของวารสารเข้าถึงแบบเสรีนั้น ปัจจุบันนับเป็นแหล่งสารสนเทศสำคัญของอาจารย์ นักวิจัย และนักศึกษาในการสืบค้นและใช้เนื้อหาของวารสาร บรรณารักษ์จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนบทบาทการให้บริการวารสารจากรูปแบบเดิม มาเป็นการให้บริการวารสารเข้าถึงแบบเสรีให้มากขึ้น สภาพแวดล้อมในปัจจุบันเปิดโอกาสให้บรรณารักษ์มีบทบาทในการพัฒนาวัฒนธรรมการเข้าถึงแบบเสรี (Ghosh, 2009, p. 40) อีกทั้งยังต้องมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดการยอมรับและใช้วารสารเข้าถึงแบบเสรีอย่างเป็นรูปธรรม ดังนี้ (Alam, 2014, p. 455; Namtip Wipawin, 2018, p. 36)

1. การสร้างทัศนคติเชิงบวกต่อการเข้าถึงแบบเสรี เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของรูปแบบการเข้าถึงสารสนเทศในปัจจุบัน บรรณารักษ์จึงต้องมีการจัดการกับความเปลี่ยนแปลง (Change management) โดยการเรียนรู้และปรับเปลี่ยนแนวคิด จากการทำบริการในรูปแบบเดิมที่ผู้ใช้เข้ามาที่ห้องสมุด และให้บริการด้วยทรัพยากรสารสนเทศรูปแบบวัสดุตีพิมพ์และวัสดุไม่ตีพิมพ์ ปรับเปลี่ยนไปสู่การทำบริการรูปแบบใหม่ในรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์ ให้บริการออนไลน์ผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ตเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ใช้ โดยที่ผู้ใช้ไม่จำเป็นต้องเดินทางเข้ามาใช้ที่ห้องสมุด เช่น จัดบริการต่าง ๆ ให้เข้าถึงแบบออนไลน์ได้ผ่านแอปพลิเคชันบนสมาร์ตโฟน สร้างแหล่งสารสนเทศหรือรวบรวมสารสนเทศ

ไว้ให้เข้าถึงได้ผ่านเว็บไซต์ของห้องสมุด เป็นต้น

2. การสนับสนุนให้ห้องสมุดใช้ทางเลือกในการเข้าถึงแบบเสรี จากแนวทางการเปิดให้เข้าถึงแบบเสรีที่เกิดขึ้นทั่วโลก ทำให้ห้องสมุดต้องปรับเปลี่ยนบทบาทให้เป็นเสมือนสำนักพิมพ์ที่เผยแพร่ผลงานวิชาการให้เข้าถึงแบบเสรี และบทบาทของผู้ให้บริการชุมชนวิชาการที่จัดบริการได้ตรงต่อความต้องการของชุมชนวิชาการนั้น ๆ หากบรรณารักษ์สามารถส่งเสริมให้มีการกำหนดนโยบายเข้าถึงแบบเสรี (Open access policy) ของห้องสมุดให้เกิดขึ้นได้ จะก่อให้เกิดการใช้งบประมาณอย่างคุ้มค่า โดยการจัดหาและให้บริการที่นำผู้ใช้ไปสู่การเข้าถึงแบบเสรีได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ

3. การสนับสนุนการสร้างคลังสารสนเทศสถาบัน คลังสารสนเทศสถาบันนับเป็นแหล่งทรัพยากรสารสนเทศดิจิทัลที่สำคัญ เพราะจัดเก็บและเผยแพร่ผลงานของอาจารย์ นักศึกษา และสมาชิกในชุมชนวิชาการนั้น ๆ สถาบันอุดมศึกษาแต่ละแห่งต่างมีทรัพยากรสารสนเทศของตนเอง บรรณารักษ์ต้องสนับสนุนให้เกิดการสร้างคลังสารสนเทศสถาบันเพื่อจัดเก็บองค์ความรู้ขององค์กรและเป็นการเผยแพร่สารสนเทศขององค์กรไปในวงกว้าง โดยจัดการข้อมูลที่ได้จากการวิจัยและผลงานวิชาการ ซึ่งมีกระบวนการในการจัดเก็บรวบรวมทรัพยากรสารสนเทศ การสงวนรักษาทรัพยากรสารสนเทศในระยะยาว และการเปิดให้เข้าถึงทรัพยากรสารสนเทศเหล่านั้นได้แบบเสรี โดยมีความสะดวกในการเข้าถึงสารสนเทศของผู้ใช้ตลอดเวลา

4. การเป็นผู้จัดการข้อมูล บรรณารักษ์ควรมีส่วนร่วมในการสร้างแหล่งสารสนเทศเข้าถึงแบบเสรี ดังเช่นคลังสารสนเทศสถาบัน เนื่องจากเป็นผู้เชี่ยวชาญในกระบวนการสำคัญของจัดการข้อมูล คือ การจัดการเมตาดาตา (Metadata repository) เป็นการอธิบายชุดข้อมูลเพื่อแสดงถึงข้อมูลที่จัดเก็บเนื้อหาในคลังสารสนเทศสถาบัน บรรณารักษ์ในฐานะผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการเมตาดาตา มีทักษะการจัดการสารสนเทศดิจิทัล (Digital information management) ต้องมีหน้าที่ในการตรวจสอบและปรับปรุงชุดข้อมูลที่ผู้ใช้งานเข้าถึงคลังสารสนเทศสถาบันให้มีคุณภาพ จัดการฝึกอบรมการใช้ซอฟต์แวร์และระบบจัดการคลังสารสนเทศสถาบัน และวิธีการนำผลงานเข้าคลังสารสนเทศสถาบันเกี่ยวกับการลงรายการเมตาดาตาของทรัพยากรสารสนเทศดิจิทัลให้แก่เจ้าของผลงาน ซึ่งจะส่งผลต่อการจัดการข้อมูลของคลังสารสนเทศสถาบันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5. การสนับสนุนนักวิจัย หน้าที่หนึ่งของบรรณารักษ์ คือ การสนับสนุนการวิจัยของมหาวิทยาลัย โดยการช่วยเหลือด้านทรัพยากรสารสนเทศและให้คำแนะนำการเข้าถึงแหล่งสารสนเทศแก่นักวิจัย รวมทั้งการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในชุมชนวิชาการ และพัฒนาบริการห้องสมุดเพื่อช่วยให้ชุมชนวิชาการ ซึ่งได้แก่ อาจารย์และนักศึกษา เพื่อให้สามารถทำวิจัยได้สะดวกมากยิ่งขึ้น บทบาทของบรรณารักษ์ผู้ช่วยนักวิจัย เช่น จัดหาทรัพยากรสารสนเทศเพื่อการวิจัย บริการสารสนเทศเพื่อการวิจัยเฉพาะสาขาวิชา บริการตรวจสอบรูปแบบการอ้างอิงและบรรณานุกรม บริการแนะนำแหล่งสารสนเทศเพื่อการตีพิมพ์เผยแพร่ผลงาน บริการแนะนำวารสารเข้าถึงแบบเสรีที่มีคุณภาพตามสาขาวิชา บริการตรวจสอบรูปแบบบทความเพื่อการตีพิมพ์เผยแพร่ เป็นต้น รวมถึงติดตามแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีและรูปแบบของการสื่อสารทางวิชาการ เพื่อให้สามารถปรับเปลี่ยนบริการให้เหมาะสมกับชุมชนวิชาการ

6. การตีพิมพ์เผยแพร่บทความทางวิชาการ บรรณารักษ์ต้องมีส่วนร่วมในการตีพิมพ์เผยแพร่บทความทางวิชาการในวารสาร ทั้งแง่ของการส่งเสริมโดยการจัดบริการที่สนับสนุนการตีพิมพ์เผยแพร่บทความวิชาการ บทความวิจัยของอาจารย์และนักศึกษาลงในวารสาร เช่น บริการตรวจสอบรูปแบบบทความเพื่อการตีพิมพ์ทั้งระดับชาติและนานาชาติ ให้บริการคัดเลือกวารสารที่มีคุณภาพ เป็นต้น ตัวอย่างบริการดังกล่าวที่บรรณารักษ์จัดทำเพื่อสนับสนุนการตีพิมพ์เผยแพร่บทความในวารสารคือ บริการ Thai Journal Finder เป็นเว็บไซต์ที่รวบรวมข้อมูลเบื้องต้นของวารสารวิชาการไทยจากฐานข้อมูลของศูนย์ดัชนีอ้างอิงวารสารไทย (TCI) เข้าถึงได้ที่ <https://library.kku.ac.th/tjf/> สามารถสืบค้นวารสารแยกตามสาขาวิชาได้ ระบบให้ข้อมูลเกี่ยวกับวารสารแต่ละชื่อว่ามีคุณภาพอยู่ในระดับใด กลุ่ม 1 หรือ กลุ่ม 2 และแสดงค่าดัชนีผลกระทบการอ้างอิงของวารสาร (Journal Impact Factor: JIF) ช่วงระยะเวลา 3 ปี (Khon Kaen University Library, 2016) โดยนำ

ข้อมูลเหล่านี้มาจัดทำเป็นระบบให้บริการบนเว็บไซต์เพื่ออำนวยความสะดวกให้อาจารย์ และนักศึกษา สามารถเลือกวารสารไทยในสาขาที่สนใจเพื่อตีพิมพ์เผยแพร่ ช่วยให้ผู้เขียนบทความสามารถเลือกแหล่งตีพิมพ์ได้สะดวกยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นการสนับสนุนชุมชนวิชาการอีกช่องทางหนึ่งของบรรณารักษ์

7. การให้ความรู้แก่ชุมชนวิชาการ บรรณารักษ์ต้องสร้างบทบาทในการเป็นผู้ให้ความรู้แก่ชุมชนวิชาการเกี่ยวกับประโยชน์ของการใช้และเผยแพร่ผลงานวิชาการในรูปแบบเข้าถึงแบบเสรี โดยการจัดฝึกอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับช่องทางและวิธีการในการเผยแพร่ผลงานวิชาการ จัดฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับการใช้เครื่องมือต่าง ๆ เช่น เครื่องมือสืบค้น โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ โปรแกรมจัดการบรรณานุกรม เป็นต้น (Yaowarat Bangsallee, 2017, p. 134) และการจัดเก็บผลงานในคลังสารสนเทศสถาบันตามมาตรฐานโครงสร้างข้อมูลที่ต้องการ การจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชนวิชาการ การประชาสัมพันธ์แหล่งสารสนเทศเข้าถึงแบบเสรีทั้งภายในและภายนอกหน่วยงานให้ชุมชนวิชาการได้รับทราบข่าวสารข้อมูลใหม่ ๆ รวมถึงการเสริมทักษะการรู้ด้านสื่อและการใช้สื่อ (Media literacy) และการรู้ดิจิทัล (Digital literacy) ซึ่งเป็นทักษะที่จำเป็นสำหรับอนาคต นอกจากนี้บรรณารักษ์ต้องเป็นผู้รวบรวมแหล่งสารสนเทศเข้าถึงแบบเสรีในรูปแบบต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับชุมชนวิชาการ และแนะนำให้เกิดการใช้งานในชุมชนวิชาการอย่างกว้างขวาง

8. การเผยแพร่ผลงานของตนเองในแหล่งสารสนเทศเข้าถึงแบบเสรี ความก้าวหน้าของบรรณารักษ์สามารถประเมินได้จากการมีผลงานทางวิชาการอย่างต่อเนื่อง เช่น งานวิจัย คู่มือการปฏิบัติงาน บทความวิชาการ เป็นต้น ดังนั้นเพื่อเป็นการส่งเสริมการเข้าถึงแบบเสรีให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น บรรณารักษ์ต้องตีพิมพ์เผยแพร่ผลงานวิชาการของตนในแหล่งที่เปิดให้เข้าถึงแบบเสรี ได้แก่ คลังสารสนเทศสถาบัน และวารสารเข้าถึงแบบเสรี เนื่องจากบรรณารักษ์เป็นวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับชุมชนวิชาการ จึงต้องสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชนให้เกิดขึ้นเป็นรูปธรรม และผลิตผลในชุมชนวิชาการ คือ ผลงานวิชาการ ดังนั้นการมีส่วนร่วมต้องมีการผลิตผลงานวิชาการด้วย เพื่อเผยแพร่ความรู้ สร้างความเข้าใจในบริบทของห้องสมุดและบรรณารักษ์ในฐานะผู้ให้บริการสารสนเทศ ผลงานวิชาการดังกล่าวทำให้เกิดการรับรู้และการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนวิชาการในบริบทการเข้าถึงแบบเสรี

9. การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการเข้าถึงแบบเสรี บรรณารักษ์ต้องเป็นนักวิจัย โดยศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการเข้าถึงแบบเสรีเพื่อเป็นการส่งเสริมการสื่อสารทางวิชาการ (Scholarly communication) อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือของชุมชนวิชาการ เกี่ยวกับแหล่งสารสนเทศเข้าถึงแบบเสรี และตัดสินใจกระทำตาม การเข้าถึงแบบเสรีแม้ว่าจะมีการดำเนินการมาเป็นระยะเวลาหลายปีในต่างประเทศ แต่ในประเทศไทยยังมีการศึกษาวิจัยในการเข้าถึงแบบเสรี การสื่อสารทางวิชาการในแง่มุมต่าง ๆ ไม่มากนัก บรรณารักษ์ควรศึกษาวิจัยการเข้าถึงแบบเสรีในบริบทต่าง ๆ ให้มากขึ้น โดยมีรูปแบบการวิจัยที่หลากหลาย เช่น การวิจัยเชิงปฏิบัติการ การวิจัยสถาบัน การวิจัยประเมินผล เป็นต้น ซึ่งก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และเป็นประโยชน์ต่อชุมชนวิชาการ ดังนั้นผู้บริหารห้องสมุดจึงควรส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคลากรผลิตผลงานวิจัยและสนับสนุนทุนวิจัย

10. การพัฒนาความรู้และทักษะทางวิชาชีพ บรรณารักษ์ต้องมีความรู้และทักษะทางด้านต่าง ๆ ให้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงและมีทักษะการจัดการความเปลี่ยนแปลงเพื่อจัดการกับสิ่งต่าง ๆ ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกระบวนการสื่อสารทางวิชาการ ทักษะวิชาชีพทางบรรณารักษ์นอกเหนือจากทักษะทางบรรณารักษศาสตร์แบบดั้งเดิม (Traditional librarianship skills) (Pimrumpai Premsmi, 2015) สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งคือ สภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับสารสนเทศในทุกด้านที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร และความคาดหวังของผู้ใช้ในปัจจุบัน (User expectations) บรรณารักษ์ต้องพัฒนาตนเองให้รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลง เพื่อให้มีความสามารถในการปรับเปลี่ยนการปฏิบัติงาน และการให้บริการได้สอดคล้องกับยุคสมัยและความต้องการที่เปลี่ยนไป บรรณารักษ์จึงต้องศึกษาเพิ่มเติมเพื่อจัดการให้บริการแก่ชุมชนวิชาการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

11. การเตรียมความพร้อมสำหรับบรรณารักษ์รุ่นใหม่ บรรณารักษ์เป็นบุคลากรสำคัญของห้องสมุด การเปลี่ยนผ่านรุ่นต่อรุ่นในการบริหารจัดการห้องสมุดเกิดขึ้นเป็นประจำจากการเกษียณอายุงาน หรือการเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ในการปฏิบัติงาน ดังนั้นจึงมีบุคลากรใหม่หรือบรรณารักษ์รุ่นใหม่เข้ามาในองค์กร ซึ่งมีความจำเป็นที่ต้องจัดให้ได้รับการฝึกอบรมในเรื่องที่เกี่ยวข้อง และเรียนรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีใหม่ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับงานห้องสมุด เพื่อให้ตอบสนองกับความต้องการของผู้ใช้ในปัจจุบัน และรับมือกับสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เพราะโลกแห่งสารสนเทศเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการเกิดขึ้นตลอดเวลา บุคลากรในวิชาชีพบรรณารักษ์จึงจำเป็นต้องพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลาในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านเทคโนโลยี ภาษา การสื่อสาร รูปแบบการศึกษา การบริหารจัดการ และบริบทแวดล้อมสารสนเทศที่ปรับเปลี่ยนอยู่เสมอ บรรณารักษ์รุ่นใหม่จึงต้องมีทักษะที่พร้อมรับความท้าทายในทุก ๆ ด้าน

บรรณารักษ์ห้องสมุดมหาวิทยาลัยในยุคปัจจุบันต้องปรับเปลี่ยนบทบาทให้ตอบสนองพันธกิจของมหาวิทยาลัยในแนวทางใหม่ ความท้าทายใหม่ จากวัฒนธรรมการเรียนรู้แบบใหม่ การใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยี และการปรับโครงสร้างองค์กรเพื่อเพิ่มผลผลิตให้แก่ภักวิชัย (Chutima Sacchanand, 2017, p. 17) บรรณารักษ์จึงมีบทบาทที่มุ่งเน้นการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในชุมชนวิชาการ และต้องมีทักษะในการสื่อสารทางวิชาการ เพื่อสนับสนุนให้ชุมชนวิชาการรู้จักเข้าถึง และสามารถใช้งานแหล่งสารสนเทศเข้าถึงแบบเสรีในรูปแบบต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับบริบทดรีกูซ (Rodriguez, 2015, p. 397) ที่กล่าวว่า ความรับผิดชอบของบรรณารักษ์ห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษามีความเปลี่ยนแปลง มีการสนับสนุนข้ามสถาบันเพื่อการสื่อสารทางวิชาการ มีความคาดหวังสูงขึ้นเกี่ยวกับการประสานงานของบรรณารักษ์ในบทบาทของผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการสื่อสารทางวิชาการ การมีส่วนร่วมในชุมชนวิชาการและการเข้าถึงแบบเสรี

บทบาทของห้องสมุดในการส่งเสริมการเข้าถึงแบบเสรี

ห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษามีบทบาทสำคัญต่อกระบวนการเผยแพร่สารสนเทศในรูปแบบเข้าถึงแบบเสรี เพราะภารกิจหลักของห้องสมุดคือ การเชื่อมต่อกับผู้คนเข้ากับสารสนเทศ (Engeszer, Sarli, 2014, p. 2) ห้องสมุดต้องจัดอุปสรรคเพื่อให้ผู้ใช้สามารถเข้าถึงข้อมูลได้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ การเข้าถึงแบบเสรีได้จัดอุปสรรคที่เกี่ยวข้องกับลิขสิทธิ์สิทธิ์ในการเข้าใช้ ข้อจำกัดการใช้ และค่าใช้จ่าย (Kelsey, 2016, p. 27) ห้องสมุดจึงควรพัฒนาการดำเนินงานและการให้บริการที่สอดคล้องกับยุคเข้าถึงแบบเสรี ดังนี้ (Namtip Wipawin, 2018, pp. 36-37; Chadwell & Sutton, 2014, pp.234-235)

1. การมุ่งเน้นให้เป็นแหล่งเรียนรู้และสนับสนุนการค้นคว้าวิจัย โดยการจัดหาทรัพยากรสารสนเทศและจัดบริการที่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้ใช้ในยุคปัจจุบัน เช่น นำแหล่งสารสนเทศเข้าถึงแบบเสรีมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนวิชาการ เนื่องจากมีความสะดวกในการเข้าถึง การจัดพื้นที่ใช้งานร่วมกัน (Co-working space) ที่เหมาะสมต่อชุมชนวิชาการ เนื่องจากรูปแบบการเรียนรู้ของผู้ใช้ได้เปลี่ยนแปลงไป เป็นต้น เพื่อส่งเสริมการค้นคว้าวิจัยของชุมชนวิชาการ
2. การเป็นส่วนหนึ่งในการสนับสนุนการสื่อสารทางวิชาการ สร้างบทบาทการเป็นผู้เผยแพร่โดยการสร้างคลังสารสนเทศสถาบัน หรือแหล่งสารสนเทศในรูปแบบดิจิทัลที่เข้าถึงแบบเสรี เพื่อจัดเก็บและเผยแพร่ผลงานวิจัย และผลงานวิชาการของชุมชนวิชาการ
3. การบริการชุมชนวิชาการ นอกจากบริการพื้นฐานที่ห้องสมุดต้องจัดให้บริการแล้วห้องสมุดต้องมีบทบาทเสมือนสำนักพิมพ์ มีความรู้ความเข้าใจวงจรของการผลิตสิ่งพิมพ์ทางวิชาการ การสงวนรักษาและการอนุรักษ์สารสนเทศในรูปแบบดิจิทัล เพื่อจัดบริการที่ส่งเสริมและสนับสนุนการตีพิมพ์เผยแพร่ผลงานของชุมชนวิชาการ ในรูปแบบต่าง ๆ รวมถึงการสร้างนวัตกรรมบริการของห้องสมุดที่ส่งเสริมการเข้าถึงแบบเสรี
4. การสร้างร่วมมือระหว่างห้องสมุดกับนักวิชาการ ห้องสมุดต้องมีบทบาทในการสนับสนุนให้ภารกิจด้านการค้นคว้า

วิจัยของมหาวิทยาลัยประสบผลสำเร็จ ความร่วมมือในด้านต่าง ๆ กับนักวิชาการหรือชุมชนวิชาการจึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการผลิตผลงานวิชาการ ซึ่งจะทำให้การสื่อสารทางวิชาการมีประสิทธิภาพ ส่งผลต่อภาพรวมของมหาวิทยาลัยในการค้นคว้าวิจัยและการเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพของห้องสมุด

5. การปรับเปลี่ยนนโยบายและการปฏิบัติให้เข้ากับยุคเข้าถึงแบบเสรี ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศทำให้รูปแบบของการเรียนรู้เปลี่ยนแปลงไป ห้องสมุดต้องคำนึงถึงนโยบายการดำเนินงานที่สอดคล้องกับยุคสมัย และการปฏิบัติงานต้องคำนึงพฤติกรรมผู้ใช้ที่เปลี่ยนไป จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับยุคเข้าถึงแบบเสรี

บทสรุป

วารสารเข้าถึงแบบเสรีมีความสำคัญในการนำเสนอความรู้ และผลการค้นคว้าวิจัยใหม่ ๆ เนื่องจากช่วยให้ผู้ใช้สืบค้นและเข้าถึงได้ง่ายโดยผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต และได้สารสนเทศในรูปแบบเอกสารฉบับเต็มที่เข้าถึงแบบเสรี โดยไม่มีค่าใช้จ่ายตามแนวคิดการเข้าถึงแบบเสรี อาจมีผลทำให้ผู้ใช้ เข้าใช้วารสารที่เป็นสิ่งพิมพ์น้อยลง แต่สำหรับห้องสมุด การเข้าถึงแบบเสรีนับเป็นโอกาสและความท้าทายใหม่ ๆ ในระยะยาว ผลที่เกิดขึ้นจากพัฒนาการรูปแบบในการผลิตวารสารที่เปลี่ยนแปลงไป อาจช่วยลดงบประมาณด้านการจัดซื้อวารสาร และการปรับเปลี่ยนรูปแบบการเข้าถึงทรัพยากรสารสนเทศของห้องสมุด โดยมีผลต่อบริการของห้องสมุดโดยตรง ห้องสมุดต้องยอมรับความเปลี่ยนแปลง การปรับเปลี่ยนบทบาทและวิธีการให้บริการโดยการจัดการบริการวารสารเชิงรุกจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งการจัดการวารสารในรูปแบบเดิมอย่างเดียวอาจเป็นวิกฤตในอนาคตหากไม่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงของวารสารที่เกิดขึ้นแล้ว บรรณารักษ์ในฐานะผู้ที่มีบทบาททางวิชาชีพในการบริหารจัดการ จัดเก็บรักษา และให้บริการวารสารที่อยู่ในห้องสมุด ในปัจจุบันควรจะรวมถึงแหล่งวารสารเข้าถึงแบบเสรี ได้แก่ ฐานข้อมูลวารสารอิเล็กทรอนิกส์กลางของประเทศไทย คลังสารสนเทศสถาบัน และเว็บไซต์วารสารเข้าถึงแบบเสรี ดังนั้นบรรณารักษ์จึงจำเป็นต้องมีความสามารถในการเชื่อมโยงการเข้าถึงแบบเสรีสู่งานบริการของห้องสมุดและเชื่อมโยงสู่คนในชุมชนวิชาการ และสิ่งที่บรรณารักษ์ควรตระหนักคือการสร้างบทบาทและการมีส่วนร่วมกับการเข้าถึงแบบเสรีที่จะทำให้อาจารย์ในชุมชนวิชาการได้เรียนรู้ เข้าใจ และรับรู้ถึงประโยชน์ของการเข้าถึงแบบเสรี เพื่อให้เกิดการเข้าถึงผลงานวิชาการของหน่วยงานและของสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อนำองค์ความรู้มาผลิตผลงานวิชาการ ซึ่งผลสะท้อนกลับ คือ คุณภาพของบุคลากรและสถาบันการศึกษา นี่คือนโยบายที่บรรณารักษ์จะเชื่อมโยงสิ่งเหล่านี้ มาสร้างบริการของห้องสมุดที่ตอบโจทย์ผู้ใช้บริการในการเข้าถึงแบบเสรีได้มากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- Alam, I. (2014, December). Changing role of academic librarians in open access environment. *International Research: Journal of Library & Information Science*, 4(4), 449-457.
- Anurak Uwang. (2013, January-June). Institutional repository management in university libraries. *Library Science Journal*, 33(1), 67-86. (In Thai)
- Aree Thunkijjanukij. (2017). *Khlang khwam ru di chi than dan kan kaset khong prathet thai* [KU Knowledge repository Agriculture in Thailand]. Retrieved from <https://www3.rdi.ku.ac.th/?p=39826>

- Association of College and Research Libraries. (2013). *Intersections of scholarly communication and information literacy: Creating strategic collaborations for a changing academic environment*. Retrieved from <http://acrl.ala.org/intersections>
- Bonn, M. (2014). Tooling up: Scholarly communication education and training. *College & Research Libraries News*, 75(3), 132–135. doi: 10.5860/crln.75.3.9087
- Chadwell F. & Sutton S. C. (2014). The future of open access and library publishing. *New Library World*, 115(5/6), 225–236.
- Chatree Wongkaew. (2018, January–June). Thai scholarly journals and open access. *T.L.A. Bulletin*, 62(1), 68–84. (In Thai)
- Chulalongkorn University. (2018). *The Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)*. Retrieved from <https://cuir.car.chula.ac.th>
- Chutikarn Butprom. (2015, January–June). The need of open access literature by graduate students, Khon Kaen University. *Journal of Library and Information Science Srinakharinwirot University*, 8(1), 1–11. (In Thai)
- Chutima Sacchanand, Preeyaporn Rerkpinai, Ruchareka Wittayawuttikul, Tassana Hanpol, Suchit Suvaphaband, & Prachak Wattananusit. (2017, July–December). Libraries, Solidarity, Society: IFLA-WLIC 2017. *TLA Bulletin*, 61(2), 9–26. (In Thai)
- Engeszer, R. J. & Sarli, C. C. (2014). *Libraries and open access support: New roles in the digital publishing era*. Retrieved from https://digitalcommons.wustl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1051&context=becker_pubs
- Ghosh, M. (2009, February). Information professionals in the open access era: The competencies, challenges and new roles. *Information Development*, 25(1), 33–42. doi: 10.1177/0266666908098075
- Kasetsart University. (2018). *Kasetsart University knowledge repository*. Retrieved from <http://kukr.lib.ku.ac.th/db/kukr>
- Kelsey, S. (2016). Open access drives change in libraries and scholarly associations. *Phi Kappa Phi Forum*, 96(1), 26–29.
- Khon Kaen University Library. (2016). *Thai journal finder*. Retrieved from <https://library.kku.ac.th/tjf/index.php>
- Koehler, A. E. C. (2006). Some thoughts on the meaning of Open access for University library technical services. *Serials Review*, 32(1), 17–22.
- Kusalawat Kongpradit. (2015). *Status and problems of DSpace platform used in the institutional repositories in Thailand*. Retrieved from http://digital_collect.lib.buu.ac.th/dcms/files/2559_070.pdf
- Laksana Thaotip. (2010, January–December). Libraries in open access era. *Journal of Library and Information Science Srinakharinwirot University*, 3(1), 136–142. (In Thai)

- Lamai Prakhonsi. (2015, July–December). Open access journal management in university libraries. *RSU Library Journal*, 21(2), 69–93. (In Thai)
- Ministry of University Affairs. (2001). *Prakat thabuang mahawitthayalai rueang mattrathan hongsamut Sathaban udomsueksa phoso 2544* [Announcement of the Ministry of University Affairs on Library Standards of Higher Education Institutions B.E. 2544]. Retrieved from <http://www.mua.go.th/users/he-commission/doc/law/ministry%20law/1-31%20library%20standard%202544.pdf>
- Namtip Wipawin. (2018). *Scholarly communication and open access*. Bangkok: Chulalongkorn University Bookcentre. (In Thai)
- National Science and Technology Development Agency. (2011). *Institutional repository (IR)*. Retrieved from <https://www.nstda.or.th/th/nstda-knowledge/3107-institutional-repository>
- National Science and Technology Development Agency. (2013). *Open access*. Retrieved from <https://www.nstda.or.th/th/nstda-knowledge/2943-open-access>
- Osborn, A. D. (1980). *Serial publications: Their place and treatment in libraries*. (3rd ed.). Chicago, IL: American library association.
- Pimrumpai Premsmi. (2015). *Kan phattana hongsamut su prachakhom ASEAN* [The development of libraries for ASEAN community]. Retrieved from <http://www.li.mahidol.ac.th/AUNILO2017/wp-content/uploads/2017/06/Aunilo.pdf>
- Pussadee Nonthacumjane. (2011, August). Key skills and competencies of a new generation of LIS professionals. *International Federation of Library Associations and Institutions*, 37(4), 280–288. Retrieved from <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0340035211430475>
- Ramkhamhaeng University. (2018). *Ramkhamhaeng Law Journal*. Retrieved from <http://www.lawjournal.ru.ac.th>
- Rodriguez, J. E. (2015). Scholarly communications competencies: Open access training for librarians. *New Library World*, 116(7/8), 397–405.
- Samarn Loipha. (2010, September–December). Institutional repository and academic libraries. *Humanities and Social sciences*, 27(3), 119–138. (In Thai)
- Sripai Chotjirawatthana. (2010). *Electronic journal acquisitions in university libraries* (Master's thesis). Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand. (In Thai)
- Suber, P. (n.d.). *Open access overview*. Retrieved from <https://legacy.earlham.edu/~peters/fos/overview.htm>
- Symplectic. (n.d.). *A brief timeline of open access*. Retrieved from <https://symplectic.co.uk/open-access-timeline/>
- Thai Journal Citation Index Centre. (2018). *Thai Journals Online (ThaiJO)*. Retrieved from <https://www.tci-thaijo.org>

-
- Thai Library Association. (2006). *Matrathan hongsamut pho so 2549* [Library Standard B.E. 2549]. Retrieved from <http://tla.or.th/index.php/about-association/standard>
- Watcharee Phetwong & Kulthida Tuamsuk. (2011, September–December). A Comparative analysis of institutional repositories of Thai and foreign Universities. *Journal of Information Science*, 29(3), 53–64. (In Thai)
- Watcharee Phetwong. (2012). *Development of institutional repositories for research publication of Rajamangala University of Technology* (Unpublished doctoral dissertation). Khon Kaen University, Khon Kaen, Thailand. (In Thai)
- Yaowarat Bangsalee. (2017, July– December). University faculty members' expectations towards research Support roles of librarians. *RSU Library Journal*, 23(2), 116–137. (In Thai)